

SCHOOL VOOR COMPARATIEVE FILOSOFIE Antwerpen

Toespraak gehouden tijdens de academische zitting ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan van de School voor Comparatieve Filosofie Antwerpen door de voorzitter, prof. Ulrich Libbrecht, op 27 november 1999.

Toen ik onlangs in een openbaar dispuut gewikkeld was met een filosoof die vond dat er buiten de westerse filosofie niets meer bestond dat die naam waard was, heb ik hem gevraagd wat Schopenhauer, één van de weinige filosofen die goed op de hoogte was van het Indisch denken, bedoeld had toen hij zei dat er in de wereld slechts drie filosofen bestaan hebben die dit adjectief verdienen: Boeddha, Plato en Kant? En waarom hij over de Upanishaden zei: "Het is de meest lonende en de meest verheven lectuur, die... op de wereld mogelijk is: zij is de troost van mijn leven geweest en zal die van mijn sterven zijn."? Voor de meeste filosofen van de vorige eeuw gold: onbekend is onbemind. Meestal wisten ze zo goed als niets over het oosters denken en gaven zich ook niet de moeite er contact mee te nemen, hetgeen hen niet verhinderde er negatieve oordelen over uit te spreken.

Vroeger bedoelde men met oikoumenè – de bewoonde wereld – eigenlijk alleen maar het gebied rond de Middellandse Zee: hier was de beschaving geboren en van hieruit moest ze uitgedragen worden. Dat er uit de T'ang-dynastie in China meer dan 49000 gedichten van de hand van 2200 dichters bewaard zijn, wisten diegenen niet die in onze schoolboeken de Karolingische renaissance prezen, terwijl het intellectueel peil hiervan zo laag was dat zelfs Karel de Grote zijn naam niet kon schrijven. Francis Bacon zegt dat de Nieuwe Tijden zijn aangebroken dank zij drie merkwaardige uitvindingen, waarvan, zegt hij, de oorsprong mij helaas niet bekend is: de boekdrukkunst, het buskruit en het kompas. Wij weten nu dat dit alle drie Chinese uitvindingen zijn. Maar over de Chinezen, wier zijde zij vlijtig importeerden, wist de Grieks-Romeinse wereld zo goed als niets, zodanig dat men dit barbaars volk dan maar in arren moede de Seres, de zijdejongens noemde. Dat het Grieks woord *sèr* een vervorming van het Chinese *ssu*, zijde, was, wist men ook al niet.

Nog in mijn kinderjaren was de informatie van de doorsnee burger over het Verre Oosten beperkt tot het beeld van missielanden, waar te bekeren heidenen woonden, die nog niet het geluk hadden gekend de weldaden van de beschaving te omarmen. Op school werd ons alleen geleerd dat er drie soorten heidenen waren, zwarte, gele en rode, en dat wij ijverig postzegels en zilverpapier moesten opsparen om de 'congregatio pro propaganda fide' te steunen bij haar edele zending.

Onze schoolboekjes van geschiedenis lieten de Chinezen maar boven de historische horizon uitpiepen op het ogenblik dat wij ze hadden ontdekt, beschaafd, bekeerd en ook een beetje uitgebuit – de koopmansgeest was al altijd de tweelingbroer van onze religieuze ijver. Dat de Chinezen toen al drieduizend jaar schreven, werd ons maar zedig verzwegen, om de historische dialectiek van Hegel geen geweld aan te doen.

Maar nu is de communicatie in de wereld zodanig toegenomen dat wij onze kolonialistische reflex wel eens in vraag mogen stellen. Europa is niet het midden van de wereld, het heeft zich zelfs geografisch onverdiend de status van werelddeel toegekend. Er is in Europa inderdaad veel gebeurd, maar een zwaartepunt is niet hetzelfde als een middelpunt: dit betekent nog niet dat wij de enig ware religie hebben, de enig ware wetenschap, de juiste politieke vorm, het meest rechtvaardige economische systeem, de universele filosofie... dit zal de toekomst moeten uitwijzen, een toekomst waarin de droom van Camões, dat de Portugezen door God waren uitverkoren om in de broeikas van het Verre Oosten angst en verschrikking te zaaien, tot meerdere eer en glorie van Europa en het christendom, ten onder gaat in de dreiging van het Gele Gevaar, dit Pruisisch Kultur-alibi om China in de vorige eeuw binnen te vallen. Het wordt tijd dat wij, met de Engelse Indiëreiziger Holwell uit de 18de eeuw leren zeggen "dat zij die geen ander land hebben gezien, zich niet moeten verbeelden dat er ginder niets is dat hun aandacht waard is". Onze informatie over de wereld is zodanig toegenomen dat wij het "ego mundi civis esse cupio" van Erasmus mogen beginnen ernstig nemen.

Maar hoe moet je liefhebben wat je niet kent? Mijn persoonlijk onderzoek heeft mij geleerd dat de meeste filosofen van de laatste twee eeuwen bijna niets afwisten van de oosterse levensbeschouwingen; en als zij er iets van wisten, was het vaak niet meer dan 'paene nihil, sed tamen aliquid'. Er is nog altijd een grote schare academici die zich verschuilt in de incommensurabiliteit, deze veilige vluchtheuvel waar we ons aan het geestelijk verkeer kunnen onttrekken, de geschiedenis aan ons laten voorbijgaan, en ons 'Grote Gelijk' rustig verder cultiveren. Is dit echter geen erfdeel uit onze religieuze traditie, toen wij ons nog zedelijk verplicht voelden en door den Hoge aangemaand om onze beschaving tot in de verste hoeken der aarde te verbreiden en desnoods de onwilligen over de kling te jagen? Maar onvergelykbaarheid van talen ontslaat ons niet van de plicht te vertalen, d.w.z. van ons in te spannen om in de denkwereld van de anderen binnen te dringen.

Maar de tijd dat vreemde culturen het beschermd jachtrevier waren van sinologen, japanologen, indologen en andere exoten, begint stilaan tot het verleden te behoren. Confucius leerde reeds 500 jaar v.C.: "Binnen de vier zeeën zijn alle mensen broeders". Dit is een prachtige zin om er in de bewerking van Schiller de negende symfonie van Beethoven mee af te sluiten, maar tussen werkelijkheid en hymne ligt vaak een zee van onkunde, onverschilligheid en onwil. Het is zo knus in het eigen warme nest en zo onbehaaglijk koud in de open vlakte van het wereldgebeuren. Multiculturaliteit is een duur en gewichtig politiek

woord, maar de werkelijkheid bestaat uit meer dan een beetje hoffelijkheid en medelijden. Begrip opbrengen voor wie men niet begrijpt, lijkt mij nogal contradictorisch.

Zoals elke vreemde taal vraagt om vertaling – men kan toch niet alle talen leren – vraagt elke vreemde cultuur om afbeelding in onze eigen denkwereld. Het gevaar van dergelijke overdracht is echter dat wij in een soort geestelijke nageboorte van ons oude kolonialisme terecht komen, en nog maar eens ons eigen wereldbeeld als de moeder aller wereldbeelden beschouwen.

Maar culturen zijn als oppervlaktestructuren zo complex dat ze om een reductie naar hun fundamentele dimensies vragen, precies zoals de bonte plantenwereld maar beschrijfbaar wordt binnen een systematiek. Nu hebben enkele grote culturen in hun filosofische zelfreflectie al een groot deel van het werk gedaan. Filosofie is immers de harde geestelijke kern van een beschaving. Daarom vind ik vergelijkende filosofie veel belangrijker dan vergelijkende godsdienstwetenschap. We weten allen dat in het Westen, in het spoor van de Grieken, deze zelfreflectie sterk is doorgedreven, en het recht heeft op onze grootste eerbied. Maar in China en Indië is men van andere existentiële axioma's uitgegaan. En het is precies dit alternatief karakter dat ons dieper doet nadenken over onze eigen culturele paradigma's.

Onze moderne wereld vertoont stellig de neiging om de gehele aarde als een markt te beschouwen, zo in de stijl van: het kan me geen barst schelen wat ze denken, voelen of dromen, als ze maar mijn cola en mijn hamburgers kopen. Maar is de wereld dan niet meer dan een kruidenierswinkel? Of is hij ook nog een geestelijk avontuur van de mensheid? Als ik denk aan de eerbiedige ouderdom van vele oosterse beschavingen, dan voel ik me toch verplicht ze met een zekere schroom en eerbied te benaderen. Want hoeveel menselijke verlangens, gevoelens en ideeën, hoeveel ervaring en bezinning is uitgekristalliseerd in diamanten concepten als tao, tzū-jen, nirvāṇa, brahman of śūnyatā? Het is precies deze eerbied die ons verplicht een einde te maken aan onze 'Pfeffer-und-Seelen' ideologie, en deze culturen in hun eigenheid te benaderen.

Maar hoe moeten wij dit alles realiseren als we niet langer onze eigen cultuur als onaantastbaar criterium willen aanwenden? Een criterium te ontwikkelen dat niet langer kolonialistisch is, lijkt mij de taak van de comparatieve filosofie te zijn. Dat dergelijke discipline nog in haar kinderschoenen staat, hoeft niemand mij te bewijzen, maar dat we in onze tijd het land moeten beginnen klaarleggen zodat het mondiale bewustzijn er in kan ontkiemen, lijkt mij duidelijk. De filologie heeft al een deel van het materiaal taalkundig toegankelijk gemaakt, maar de filosofie moet het ontsluiten voor de denkende mens. Nu is dit in feite een opdracht voor onze faculteiten in de volgende eeuw, en onze School is in wezen schatplichtig aan de K.U. Leuven, die al vele jaren de cursus Comparative Philosophy in haar curriculum heeft opgenomen. Maar de idee van wereldburgerschap, van planetair bewustzijn, is niet alleen een taak voor intellectuele bolwerken, maar moet ook op de markt gebracht worden, zodanig dat meer mensen de kans krijgen wereldburger te worden.

Aan deze taak heeft onze Antwerpse School nu al tien jaar meegewerkt. Ik dank allen die in de idee hebben geloofd en die zich daar hebben voor ingezet. En ik hoop dat in de toekomst ons gemeenschappelijk werk, met of zonder de stichter, mag voortbestaan. Ik dank ook allen die vertrouwen in ons hebben gesteld – wat is immers een school zonder studenten? – en hoop dat we in de toekomst ook op u mogen rekenen om ons schip drijvende te houden.

De Kuo-yü zegt: "Indien er maar één toon was, dan was er geen muziek." Hetzelfde geldt voor levensbeschouwingen: hoe meer diversiteit, hoe groter rijkdom. Alleen moeten wij alle tonen samenbrengen in een wereldsymfonie. "De wereld is een fluit met zoveel duizend monden." Tenslotte heeft de Japanse spreuk gelijk: het kan de berg niet schelen langs waar je hem beklimt. Laat iedereen klimmen vanuit het dal waar hij geboren is, waar zijn huis staat en waar hij zich geborgen voelt. En laat ons bij het conceptualiseren van de dingen niet het wijze woord van Shakespeare vergeten: "De geur van de roos verandert niet als je haar naam verandert."

En laat mij nog eenmaal het vers van Adriaan Roland Holst aanhalen, dat zo vaak de troost van mijn leven is geweest:

Ik zal de halmen niet meer zien
Noch binden ooit de volle schoven,
Maar doe mij in den oogst geloven
Waarvoor ik dien.